

Bauer Béla – Pillók Péter

A MOZAIK2011 kutatás legfontosabb eredményei regionális bontásban

A Mozaik kutatás céljai és módszerei

A *MOZAIK2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* című kutatás célja, hogy átfogó képet és friss eredményeket adjon a határon túli magyar fiatalok anyagi és kulturális erőforrása-iról, életmódjáról és értékrendszeréről.

További fontos cél, hogy az egyes régiókról – a vizsgálati dimenziók és folyamatok mentén – összehasonlító adatokkal rendelkezünk mind az egyes országok, mind Magyarország, mind az Európai Unió országainak vonatkozásában, illetve a MOZAIK2001 adatainak tükrében.

Fontosnak tartjuk, hogy a szomszédos országok magyarul lakta régióit (többszámú magyarok, szlovén nyelvű magyarok) érintő hosszú távú oktatáspolitikai, külpolitikai kezdeményezések várható hatásairól és megítéléséről, valamint az egyes országok Európai Unió integrációjáról, a területen élő magyarság EU-hoz és az anyaországhoz való viszonyáról minél pontosabb információval rendelkezünk. A MOZAIK2011 kutatás mind módszertani (empirikus szociológia), mind tartalmi (vizsgálati dimenziók), mind pedig szakmai együttműködés

(magyarországi és határon túli kutatóműhelyek együttműködése) szempontjából szerves folytatását képezi a maga nemében teljesen unikális MOZAIK2001 elnevezésű kutatásnak.

A MOZAIK2011 kutatásból ez idáig a kvalitatív – fókuszcsoportos – szakasz valósult meg.

A kutatás a Magyarországot körülölelő összes állam magyar identitású, illetve nemzetiségű fiataljait vizsgálta, így kiterjedt azokra a szomszédos országokra is, ahol jóval kisebb arányban élnek magyar fiatalok. Ezekben az országokban két csoportot, a többi országban pedig egyenként négy csoportot (Romániában 6 csoportot) szerveztünk és vezettünk. 2011 tavaszán az 1. táblázatban látható országokban és területeken készítettünk fókuszcsoportokat. (1. táblázat)

A fókuszcsoportok során a következő témaköröket érintettük részletesen:

- identitás (állampolgárság)
- család (házasság, gyermek, vegyes házasságok)
- oktatás, kultúra, nyelvhasználat
- munkavégzés.

1. táblázat

A Mozaik2011 kutatás országai és régiói

Ország	Régió	Fókuszcsoportok száma	Beszélgetések időpontja
Horvátország	Baranya	2	2011. 05. 05.
Szlovénia	Muravidék	2	2011. 05. 07.
Ausztria	Őrvidék (Burgenland)	2	2011. 05.13.
Szlovákia	Felvidék	4	2011. 06. 03–05.
Ukrajna	Kárpátalja	4	2011. 06. 24–25.
Románia	Erdély, Székelyföld, Csángóföld	6	2011. 06.15–19.
Szerbia	Vajdaság	4	2011. 06.11–13.

1. ábra

A Mozaik2011 kutatás fókuszcsoporthainak helyszínei

Mindegyik régióban lehetőség nyílt továbbá arra, hogy csak a régióra vonatkozó témaköröket kérdezzünk a fiataloktól. A fókuszcsoporthat az Intézet által delegált kutató vezette, helyi szakemberek segítségével. A helyi szervezőkkel együttműködve arra törekedtünk, hogy a fókuszcsoporthos beszélgetéseken tanuló, dolgozó, önálló és családos fiatalok egyaránt képviselve legyenek, de toborzási szempont volt az életkor, a válaszoló neme, valamint ahol erre lehetőség nyílt, ott figyelembe vettük a településtípust, valamint azt, hogy szórvány vagy nem szórvány területen helyezkedik el a település. Ezen összetett szempontrendszer alapján kerestük meg a partnerszervezetek segítségével a megfelelő helyszíneket régióként, így összesen 20 településen készítettünk interjúkat. (1. ábra)

Az egyes régiókban más és más együttműködő szervezettel dolgoztunk együtt: a Felvidéken a Fórum Kisebbségkutató Intézettel, Kárpátalján a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetséggel, Erdélyben és Székelyföldön a Magyar Ifjúsági Tanáccsal, Vajdaságban a Vajdasági Magyar Diákszövetséggel, Horvátországban a HunCro Médiaközponttal,

Muravidéken a EUROMUR-ral, Órvidéken a Burgenlandi Magyarok Népfióiskolájával.

A kutatás legfontosabb megállapításait először országonként, illetve régióként mutatjuk be, majd egy későbbi számban az egyes kiemelt témák mentén (munkaerő-piaci helyzet, identitásuk, politikai nézetek, nyelvi és internetes közösségeik) ismertetjük a legfontosabb tapasztalatokat.

Magyar fiatalok a határon túli régiókban

Az alábbiakban a MOZAIK2011 kutatás kvalitatív szakaszának legfontosabb megállapításait, eredményeit foglaljuk össze kétféle megközelítésben. Egyrészt regionális megközelítést alkalmazunk, ahol az egyes régiók legjellemzőbbnek tartott sajátosságait mutatjuk be. Másrészt néhány fontosabb témakört mutatunk be, annak illusztrálásaként, hogy a különböző régiókban, azonos témáról, problémáról miként gondolkodnak, vélekednek a megkérdezettek. A tanulmány első részében a régiók sajátosságait mutatjuk be.

Kárpátalja – Ukrajna

A kárpátaljai magyarok kettős előítéletességet tapasztalnak: az ukránok előítéletességét elsősorban a magyar nyelv használatának („titkos nyelv” és féltékenységek a nyelvtudás miatt) és a kulturális különbségeknek tulajdonítják, míg a magyarországi magyarokét a tudatlanságnak. Talán ez is szerepet játszik abban, hogy a helyi magyar közösséget összetartóbbnak és identitására büszkébbnek látják, mint a magyarországit. Magyarságukat sokan egy szép és nehéz (illetve nehézsége miatt szép) adottságnak, feladatnak élik meg – az asszimilációra nyitottabbak ezzel szemben a nyelvtudást tekintik legnagyobb előnyüknek. A nyelvi kompetencia alapvetően formálja a kétnyelvű magyarok tudatát – a gyengébb magyar identitással rendelkező fiatalok is alapvető fontosságúnak látják nyelvtudásuk átörökítését gyermekeikre.

A kárpátaljai magyarok esetén különösen érdekes az online közösségi oldalak használata, hiszen az online kommunikáció során használt nyelvet és azok körét, akikkel kapcsolatot tartanak, akár három oldal párhuzamos használata is meghatározhatja. Az ukrán/orosz identitás és/vagy baráti kör indikátora a Vkontakte (orosz közösségi oldal) aktív használata, a magyar baráti kör fenntartására az Iwiw a tipikus platform (bár az aktív használatban itthon is tapasztalható eltolódás a Facebook irányába Kárpátalján is erősen megjelent), míg a Facebookon történő kommunikáció domináns nyelve vagy az elsődleges identitás, vagy a nemzetközi kapcsolatok fenntartását elősegítő angol.

Erdély – Románia

E régió tekintetében érdemes külön kezelni a tömbben, jelentős arányban, illetve a szórványban élők nézeteit, véleményeit.

A Székelyföldön (tehát a tömbben) élők általában véve „intenzívebben” élik/élhetik meg magyarságukat (a mindennapi nyelvhasználat, a nyelvhasználati jogok terén stb.). Ennélfogva tapasztalható egyfajta ellentét is a magukat székelynek tartó székelyföldi fiatalok és a régió más területein élő fiatalok között. A székelyekhez, a székelységhez olyan sztereotípiák kapcsolódnak, mint például: „másaknak”, „agresszívebbeknek”, „vidámabbaknak”, továbbá „magyarkodóbbnak” tartják őket, úgy gondolják, hogy túlzásba viszik az identitás megélését.

Ehhez képest a szórványban élők számára ez bizonyos esetben hátrányt jelent a mindennapokban a többségi nemzettel való kapcsolatuk során.

Az erdélyi magyar fiatalok általában véve nehezebbnek tartják helyzetüket a többségiekéhez képest (ahogy a magyarországi magyarokhoz képest is), például a tanulás terén, továbbá a mindennapokban: bevásárlás, hivatali ügyintézés stb. során. (A tömbmagyarságra ugyanis a magyar nyelvhasználat jellemző, ritka az a szituáció, ahol román nyelvhasználatra van szükség.)

A szórványban a román nyelv használata nem jelent problémát, mivel az ott élő fiatalok a mindennapi kommunikáció során a román nyelvet akár anyanyelvi szinten el tudják sajátítani. Ahol jelentősebb kisebbség él, de nem tömbben, ott a román nyelvtudás gyakran gondot jelent a mindennapokban: a fiatalok rendszerint magyar nyelven tanulnak, és az iskolai nyelvoktatás gyengeségei miatt komoly hiányosságaik vannak a román nyelv ismerete terén, amit nehéz leküzdeni (pl. munkavállalás esetén gondot jelent). A teljesség kedvéért azért meg kell jegyezni, hogy a Székelyföldön élők szerint a helyi munkavállalás során ez nem jelent problémát. Összességében azért ha egy fiatal jó román nyelvtudással rendelkezik, a magyar nyelv ismerete értéként jelenik meg a munkaerőpiacon.

A többségi társadalomhoz fűződő viszony nem konfliktusmentes. A tömbben élők esetében minimális az érintkezés, ott a románok jelentik a kisebbséget, akik többnyire értenek/tudnak/beszélnek magyarul. A románok elutasítása a tömbön kívül is érzékelhető, azonban inkább elhatárolódásról, „csendes” egymás mellett élésről beszélhetünk. A szórványban a románokkal való együttélés kevésbé problematikus, mondhatni „természetes állapot”, bár román részről észlelhetők provokációk és agresszív megnyilvánulások. A nyelvismeret, illetve a kulturális különbségek komoly határt szabnak. Nyelvtudás esetén könnyebb a helyzet, a fiatalok közül többen nyitottan kezelik a kérdést, de a családok összeegyeztethetősége nem egyszerű, gyerekvállalás esetén az egyik vagy másik nyelv megtanításáról úgy vélekednek, hogy a gyereket kétnyelvűnek kell nevelni (miközben a szülők közül vélhetően az egyik nem kétnyelvű).

Székelyföldön sajátos viszonyulás tapasztalható: ott elvárt, hogy a román élettárs tanuljon meg magyarul, ám a vegyes házasság elutasítása erőteljesebb. A vegyes házasság a szórványban sokkal természetesebb, magától értetődőbb.

Az internetes kommunikáció alapvetően magyarul történik, a felhasználói felület változó; az operációs rendszer is változó, leginkább angol, a román/magyar nem szokványos, elsősorban a romániai számítástechnikai „hagyományok” miatt.

A fiatalokra a külföldi rövid/középtávú munkavállalásra való nyitottság jellemző, Románián belül kevésbé terveznek munkalehetőséget mobilizálni.

Örvidék – Ausztria

A „magyarnak versus osztráknak vallja-e magát” kérdésre kapott válaszok mintázata nem egyértelmű, kissé a „más színben tünteti fel magát” sugallta – burkolt – válaszok érkeztek. Ezek alapján nehezen állapítható meg, hogy a vizsgálatban részt vett fiatalok valójában magyarnak vagy osztráknak gondolják-e magukat alapvetően. A kettős állampolgárság kérdéskörnél kristályosodott ki, hogy a többség valójában osztráknak tartja magát. A magyarság – érzés szintjén – tetten érhető és büszkéik is rá, de a magyar nyelvet inkább idegen nyelvként ismerik.

Csak néhány fókuszcsoport-résztevő vallotta egyértelműen magyarnak magát. Esetükben irodalmi szintű magyar nyelvtudásról beszélhetünk. A résztvevők jellemzően gazdasági aspektusból közelítik meg a magyar nyelv ismeretét (munkavállalásnál előny/hátrány, több nyelv ismerete hasznos).

Állításuk szerint szüleikkel jellemzően magyarul beszélgetnek, illetve a barátaikkal is, abban az esetben, ha magyarok. Érdekes volt azonban, hogy a csoportbeszélgetés lezárultával azonnal németre váltottak, és egymással németül kezdtek el társalogni. Elsődlegesen németül írnak és olvasnak, németül használják a közösségi oldalakat, és ezen a nyelven néznek filmeket.

A magyarokkal szembeni előítéletességet spontán módon nem említették a beszélgetés során, de miután az egyik interjúalany megemlítette, hogy a magyarokat nem mindig látják „szívesen”, „megtört a jég” és elindult egy diskurzus, amely során többféle álláspont is előkerült. Volt, aki szerint csak az idősek körében létezik előítéletesség, volt, aki úgy gondolta, hogy ez mindig jelen van, s általában az idegenekkel szemben máshogy viselkednek az osztrákok, s akadt olyan hozzászóló is, aki szerint az osztrákok idegenekkel szembeni előítéletessége differenciált, befolyásolja a nemze-

tiség milyensége, vagyis pl. egy afrikaira inkább idegenként tekintenek, mint pl. egy magyarra. Néhány esetben ellentmondást is tapasztaltunk, pl. a diskurzus elején arról beszéltek, hogy a burgenlandi magyarok büszkéik magyarságukra, majd a vége felé kiderült, hogy bizonyos helyzetekben találkoznak olyan magyarral, aki nem akar magyarul beszélni, mert szégyelli nemzetiségét.

A második csoport résztvevői egyértelműen azt állították, hogy osztráknak tartják magukat, azonban a beszélgetés során néha azt hangoztatták, hogy bár ők osztrákok, magyarnak érzik magukat. A beszélgetés során nagyon nehezen lehetett érteni az elhangzottakat, rendkívül rosszul beszélték a magyar nyelvet, csupán ketten beszéltek közülük jól magyarul, de ők sem irodalmi nyelven. A nyelvi korlátok miatt nagyon nehezen értették a moderátort, illetve nehezen fejezték ki magukat. Jellemzően gimnazisták alkották a csoportot, s kicsit úgy tűnt, hogy a moderátor által feltett kérdéseken még nem gondolkodtak, ugyanis ők egyértelműen osztrákok, s identitásukat nem „zavarja meg” az, hogy vannak magyar szálak a családjukban, illetve, hogy idegen nyelvi szinten beszélnek a nyelvet.

Dél-Baranya – Horvátország

Mindkét csoportban azt tapasztaltuk, hogy a résztvevők magyarnak gondolják magukat, születésüktől fogva magyarnak nevelték őket a szüleik, ami elsősorban a nyelvhasználatban, a kultúra és a tradíciók ismeretében nyilvánul meg.

Arra a kérdésre, hogy mi akadályozza a magyarság fennmaradását térségükben, az alábbiakat említették a résztvevők.

- A szülők nem foglalkoznak azzal, hogy magyarnak neveljék a gyermekeiket, akkor sem feltétlenül, ha mindkét szülő magyar. Mindkét csoport szerint a család és a szülők a legégetőbb probléma, amin lehet változtatni: a nemzeti érzést, a gondolkodásmódot kellene átalakítani.
- Szülői félelem, hogy ha magyarul tanul a gyerek, akkor elmegy Magyarországra tanulni, s talán nem is jön vissza.
- Vegyes házasság esetén különösen nagy a veszélye annak, hogy asszimilálódnak.
- Könnyű az integráció, azaz Horvátországban egyszerűbb horvátnak lenni, mint magyarként küzdeni.

A magyar nyelv hátrány, ugyanis Horvátországban nem lehet úgy élni, hogy nem beszél valaki jól horvátul. A nyelvismeretnek ebben az értelemben praktikus oka van (könnyebben érvényesülsz, könnyebben jutsz előre), egyébként magyarul gondolkodnak, olvasnak stb.

Vajdaság – Szerbia

A fiataloknál alapélmény a délszláv háború, és annak egyik következménye: a magyarok elvándorlása és a szerbek betelepítése. Más a viszony a helyi szerbekkel, akik megszokták, hogy egy többnemzetiségű közegben élnek, más a betelepítettekkel, akik sokszor agresszívan reagálnak arra, hogy magyarok is élnek a környezetükben.

Magyarnak lenni sokak számára a félelemmel, a fenyegetettség érzésével egyenlő. Minden csoportban beszámoltak magyarok ellen irányuló fizikai agresszióról.

Mai vajdasági magyar fiatalokra jellemző, új jelenség, hogy a fenyegetettség-érzés feloldását nem a kitartásban, az összefogásban, saját identitásuk felmutatásában látják (bár ez továbbra is létezik), hanem az alkalmazkodásban. Az alkalmazkodás azt jelenti, hogy ne provokáljuk a szerbeket azzal, hogy magyar zenét hallgatunk, magyarul beszélünk. Szélsőséges formában ez egyetértést jelent azzal, hogy a magyarság tűnjön el Szerbiából. Akadt, aki arra a kérdésre, hogy „szerinted 50 év múlva lesznek-e itt magyarok”, azt válaszolta: *„Remélem, nem, mert akkor már nem lesz ok bántani bennünket.”*

Magyarnak lenni sokak számára önbi-zalom, különbözni merés kérdése – és önérték. Mások számára magyarnak lenni nem „menő”. A vegyes házasságokról sok rémtörténet hangzott el, lényegük, hogy egy magyar asszonnak mindenben alá kell vetnie magát a szerb férj akaratának. Ezzel együtt sokan mondták, hogy ők hajlandók lennének vegyes házasságba belemenni, mert biztonságot jelent. *„Ha baj van, egy szerb meg tud védeni.”*

A konfliktus nem állami-intézményi, hanem személyközi szinten jelentkezik. Az oktatásban, az egészségügyben, a közigazgatásban, amennyiben erre igény van, lehet használni a magyar nyelvet. Ez sok magyar fiatal számára munkaerő-piaci előnyt jelent a szerb fiatalokkal szemben a közsférában.

A magyar nyelvhasználattal összekapcsolódik egy gyermekkortól megtanult keresési-felismerési folyamat, azaz hogy keresem és megismerem azokat a helyeket, ahol magyarul lehet beszélni, filmet nézni, bulizni stb. – energiabefektetés nélkül ugyanis a mindenütt jelen lévő szerb nyelvű nyelvhasználati tereket találok meg.

A kettős állampolgárság megítélése körükben egyöntetűen pozitív.

Felvidék – Szlovákia

Magyarnak lenni Magyarországon és Szlovákiában nem azonos, erre számos példát soroltak fel a vizsgálat résztvevői. Míg a legtöbb vélemény szerint velünk született érzés magyarnak lenni, magyarnak maradni azonban már nem. Ez megkülönbözteti a szlovákiai magyart a magyarországi magyartól. Az anyaországi magyarok határon túli magyarok létéről kapcsolatos tájékoztatatlanságából fakadóan sok negatív élmény érte az interjúk résztvevőit. Ezek az esetek főként a magyarországi magyarok tudáshiányából fakadnak, ellenben a Szlovákiában megtörtént esetekkel, ahol konkrét sérelmek érték az interjúalanyokat magyar mivoltuk miatt a szlovákok részéről.

Az államnyelv ismeretének szükségességét senki nem vonja kétségbe; a legtöbb interjúalany saját megítélése szerint jól beszél szlovákul. Egy 2009-ben készített felmérés szerint, amely a középiskolában végző diákok körében készült, a megkérdezettek 91 százaléka válaszolta azt, hogy beszél szlovákul. A szlovák nyelvismeret hiánya a szlovákiai magyar fiatalok körében láthatóan nem jellemző.

Különbség tapasztalható a középiskolások és az egyetemisták, illetve munkavállalók korcsoportja között abban, hogy milyen szinten, szintén használják a szlovák nyelvet. A magyar nyelvű középiskolát végző fiatalok többnyire magyar nyelven olvasnak és interneteznek, baráti körük is főként magyar nemzetiségű kortársaikból áll. A megnyilatkozások szerint a magyar mellett az angol nyelv használata is gyakori az említett szinteken. A már hivatkozott 2009-es szlovákiai magyar ifjúságkutatásból az derült ki, hogy a válaszadók egynegyede tartotta jónak idegennyelv-tudását, kétharmaduk alapszintűnek, illetve átlagosnak. Szlovák nyelvtudásuk szintje alatt szerepelt más idegennyelv-ismeretük szintje.

Az egyetemisták, illetve munkavállalók gyakrabban használják a szlovák nyelvet, lévén munkahelyi környezetük is adott esetben szlovák nyelvű. A Szlovákiában tanuló egyetemisták pedig a tananyagot szlovák vagy cseh nyelven tanulják, és baráti körükben is előfordulnak szlovák nemzetiségű fiatalok.

Az állampolgárságról szóló beszélgetések középpontjában a kettős állampolgárság szlovákiai fogadtatása állt. A két csoport kevésbé tűnt érdeklődőnek a témában, vélhetően tájékoztatatlanságuk miatt. Az egyik csoportban el is hangzott, hogy ők fiatal koruk miatt nem érdeklődnek különösebben a téma iránt. A 2009-es szlovákiai magyar ifjúságkutatás is a szlovákiai magyar első választók napi politikában való tájékoztatatlanságát bizonyította.

Összességében a résztvevők pozitívan, gesztusként értékelik a magyar állampolgárság felvételének lehetőségét a szlovákiai magyarok részére. Azonban gyakorlati megvalósítása egyelőre nem releváns, hiszen egzisztenciális kockázatokkal jár.

Érdekesség, hogy a szlovákiai magyar kisebbségi társadalom körében az asszimiláció egyik fő oka a vegyes házasság, de az interjúkban ez egyáltalán nem jelenik meg, mint tényező. (Gyurgyík, 2004.) A vegyes házasságról vallott nézetek két fő csoportba oszthatóak. Az elsőbe azok tartoznak, akik teljes mértékben elzárkóznak a más nemzetiségű pár választásától. Ők azok, akik a nyelvi és a kulturális különbségeket nem fogadnák el saját családi életükben. A második csoportba azok tartoznak, akik természetes jelenségnek tekintik adott esetben a szlovák nyelvű házastársat. Ők érzelmi alapon közelítik meg a témát.

Asszimilációs tényezőként a szlovák nyelvű iskolaválasztás jelenik meg elsősorban. A fókuszcsoportos interjúk résztvevői körében elenyésző volt azok száma, akik szlovák nyelvű óvodába vagy alapiskolába jártak, s hasonlóan kevesen nyilatkoztak úgy, hogy gyermekeiket szlovák nyelvű óvodába vagy iskolába íratnák. A magyar identitás megmaradásának feltétele a magyar nyelven történő iskoláztatás az óvodától a középiskola befejezéséig. A szlovákiai magyar felsőoktatás kevés lehetőséget kínál az anyanyelven való továbbtanulásra. Az egyetemválasztás kapcsán a szülőföldön maradás szempontjából a csehországi vagy a szlovákiai egyetemeket preferálják, lévén a magyarországi egyetemen történő továbbtanulás eredménye a legtöbb esetben az egyetem elvégzését követően az áttelepülés.

A munkanélküliség a két közép-szlovákiai régióban országos szinten nagyon magas, vagyis a munkavállalás szempontjából migrációra vannak kényszerítve az ott élők. Ebből következik, hogy kényszerként élik meg a migrációt, ugyanis elsődleges céljuk a szülőföldjükön való boldogulás. Miután az Európai Unió országaiban is lehetővé vált a szabad munkavállalás, a szlovákiai magyarok számára egyre kevésbé alternatíva a magyarországi munkavállalás, főként az alacsony bérezés miatt.

Irodalom

Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.) (2011): Erdélyi magyar fiatalok. NKI-Kriterion, Kolozsvár

Gyurgyík László (2004): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram, Pozsony

Kiss Tamás (2010): Adminisztratív tekintet. NKI-Kriterion, Kolozsvár

Síklaki István (2006): Vélemények mélyén Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Vicsék Lilla (2004): Fókuszcsoport. Osiris, Budapest

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) (2002): MOZAIK2001 Gyorsjelentés. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest